

Aggregátum és típusai az az IFLA Könyvtári referenciamodelljében

A katalogizáláselmélet történetében az aggregátum viszonylag új terminológia. Az 1998-ban megjelent FRBR-ben kezdték el használni először ezt a kifejezést a bibliográfiával összefüggésben, bár ekkor még nem sikerült pontos és hatékony meghatározást kidolgozni az aggregátumra. Azóta viszont definiálták az aggregátumot, és az aggregátum három leggyakoribb típusát. Mindezt az IFLA Aggregátum Munkacsoport Zárójelentésében tették közzé. Ezeket a meghatározásokat vette át az IFLA LRM kiegészítve az LRM-R25 (következő által aggregált) kapcsolattal és az időszaki kiadványok modellezésével, melyek mint aggregátum kerültek meghatározva. Mivel az aggregátumok a katalógus rekordok lényeges és viszonylag sokszor előforduló típusai, ezért e tanulmányban céлом, megnézni, hogy mit is az az aggregátum, hogy az FRBR megjelenésétől kezdve milyen változásokon ment keresztül, és hogyan került modellezésre az IFLA Könyvtári referenciamodelljében. Végül pedig bemutatom az aggregátumtípusokat példákkal szemlélítve.

Bevezetés

Nemzetközi viszonylatban az aggregátum kifejezés alig 25 éves múltra tekint vissza. Ekkor jelent meg az FRBR (Functional Requirements for Bibliographic Records = Bibliográfiai tételek funkcionális követelményei), ahol először került használatra a bibliográfiával összefüggésben. Magyarországon viszont csak az LRM (IFLA Library Reference Model = IFLA Könyvtári Referenciamodell) megjelenésével kezdte el használni a szakma az aggregátum kifejezést párhuzamosan a forrásgyűjtemény kifejezéssel. Az aggregátum nem más, mint olyan megjelenési forma, amely több különböző kifejezési formát foglal magában. Mint bibliográfiai terminológia nem régen van használatban, az ide tartozó dokumentumtípusok viszont már régóta jelen vannak a katalógusokban. Tulajdonképpen az összetett dokumentumok egy újfajta csoportosításáról van akkor szó, amikor aggregátumtípusokról beszélünk. Elmondható az is, hogy az aggregátumok fontos és viszonylag gyakori típusok a katalógusokban. Ezt támasztja alá az a becslés, ami szerint az OCLC WorldCat adatbázisban található bibliográfiai rekordok mintegy 12 százaléka aggregátum. [1.] Mindezekből kifolyólag fontosnak tartottam megnézni, hogy, mit is takar az aggregátum kifejezés, hogy az FRBR megjelenésétől kezdve milyen változásokon ment keresztül, milyen aggregátumtípusok kerültek meghatározásra egészen addig, hogy hogyan került modellezésre az IFLA Könyvtári referenciamodelljében.

Fogalmi meghatározás

A katalogizáláselmélet történetében az aggregátum viszonylag új terminológia. A kifejezést bibliográfiai kontextusban először az 1998-ban megjelent FRBR angol nyelvű kiadásában használták – a zárójelentés magyar nyelvű fordításában ekkor még nem került átvételre a terminológia – , bár még nem sikerült pontos és hatékony meghatározást kidolgozni az aggregátumra. A modell alkalmazásában az

aggregátum úgy működik, mint egységes egész entitás. Logikailag megközelítve ez azt jelenti, hogy „*a mű mint entitás pl. egyedi művek összessége lehet, amelyeket a szerkesztő vagy az összeállító rendezett antológiába, egyedi monográfiák csoportját gyűjtötte sorozatba a kiadó, vagy magánjellegű iratok gyűjteményét rendezte egyetlen fondba a levéltár. Ugyanezen az alapon a mű mint entitás egy terjedelmesebb mű különálló, szellemileg vagy művészileg egyedi része lehet, mint amilyen egy jelentés fejezete, egy térkép szelvénye, egy folyóiratcikk stb.*” [2.] Akár nagyobb egészek, akár részek szintjén az entitások ugyanazokkal a kifejezésekkel vannak meghatározva, ugyanolyan jellegzetességeik vannak, és ugyanúgy vannak egymással összekapcsolva, mint az egész egység szintjén.

2005-ben megrendezett FRBR Workshopon többek között az aggregátumok kérdésével is foglalkoztak, oly annyira, hogy az első ülészakot az aggregátumoknak szentelték.[3.] A workshopon világossá vált, hogy a fogalmi modell alkalmazása során az aggregátumokkal kapcsolatban felmerülő nehézségek és következtelenségek akadályozzák az FRBR megvalósítását. A téma további feltárásának szándékával az IFLA FRBR felülvizsgálati csoportja úgy döntött, hogy létrehozza az Aggregátumok Munkacsoportját (Working Group on Aggregates).[4.] A munkacsoport 2011-ben adta közre a zárójelentését, melyben vizsgálta az aggregátumokat és azok kezelését. Konkrét példákat vizsgálva következőképpen határozták meg az aggregátumok fogalmát: megjelenési forma, amely több különböző kifejezési formát foglal magában. Megállapították, hogy az aggregátumoknak számos különböző típusa létezik, de a leggyakoribbak a következők: 1. kifejezési formák összevont gyűjteménye; 2. bővülésből eredő aggregátumok; 3. párhuzamos kifejezési formák aggregátumai.[5.]

1. Aggregátum kifejezési formák gyűjteményeiből: „*A gyűjtemények több, egymástól függetlenül létrehozott kifejezési formák halmazai, amelyeket együtt, egyetlen megjelenési formában 'jelentetnek meg'*”.[6.]
2. Bővülésből eredő aggregátumok: „*A bővülésből eredő aggregátumok annyiban különböznek a gyűjteményektől, hogy jellemzően egyetlen önálló műből állnak, amelyet egy vagy több alárendelt mű egészít ki. Ilyen forrásgyűjtemény keletkezik akkor, ha egy kifejezési formához kiegészítő anyagot mellékelnek, amely nem szerves része az eredeti műnek, és nem változtatja meg jelentős mértékben az eredeti kifejezési formát*”.[6.]
3. Párhuzamos kifejezési formák aggregátumai: „*A megjelenési formák egyszerre több, párhuzamos kifejezési formát is magukban foglalhatnak. Az ilyen típusú aggregátumok általános formája, amikor egyetlen megjelenési forma a mű kifejezési formáját több nyelven tartalmazza.*”[6.]

O'Neill, Žumner és Mixer megjelent tanulmányában a munkacsoport által elért eredmények kerültek megerősítésre azáltal, hogy az OCLC WorldCat adatbázisból vett bibliográfiai rekordokat elemzett.

A rekordok elemzéséből azt kapták, hogy az aggregátumok 73 százaléka gyűjtemény, 26 százaléka kiegészítés, 1 százaléka pedig párhuzam. Ez azt jelentette, hogy a vizsgálat eredményeképpen létrejött aggregátumtípusok megfeleltek a zárójelentés három azonosított típusának. Azt is megfigyelték, hogy az aggregátumok három típusa nem zárja ki egymást, hiszen a gyűjtemények jelentős része kiegészítés.[7.]

Az FR család modelljeinek harmonizálására és felváltására létrehozták az IFLA Könyvtári Referenciamodellt, amiben felhasználták az Aggregátum Munkacsoport vizsgálatának eredményeit. Az Aggregátum Munkacsoport zárójelentésében megadott definíció és aggregátumtípusok átvételre kerültek a referenciamodellbe. Az IFLA LRM tovább is lépett az aggregátumok modellezésében, kiemelve az aggregátumtípusokból az időszaki kiadványokat. A téma fontosságát jelezve ennek egy külön alfejezetet szenteltek. A referenciamodellben az időszaki kiadványok az aggregáció mellett időbeli dimenzióval is kiegészülnek. [8.] Olyan összetett konstrukcióként kerültek definiálásra, amelyek vegyítik az egész/rész kapcsolatokat és az összegyűjtő (aggregáló) kapcsolatokat. Ez azt jelenti, hogy egész/rész kapcsolatban állnak az időben egymást követő részegységekkel (folyóiratszámokkal). Továbbá minden egyes részegység (folyóiratszám) cikkek gyűjteménye (aggregátuma). [9.]

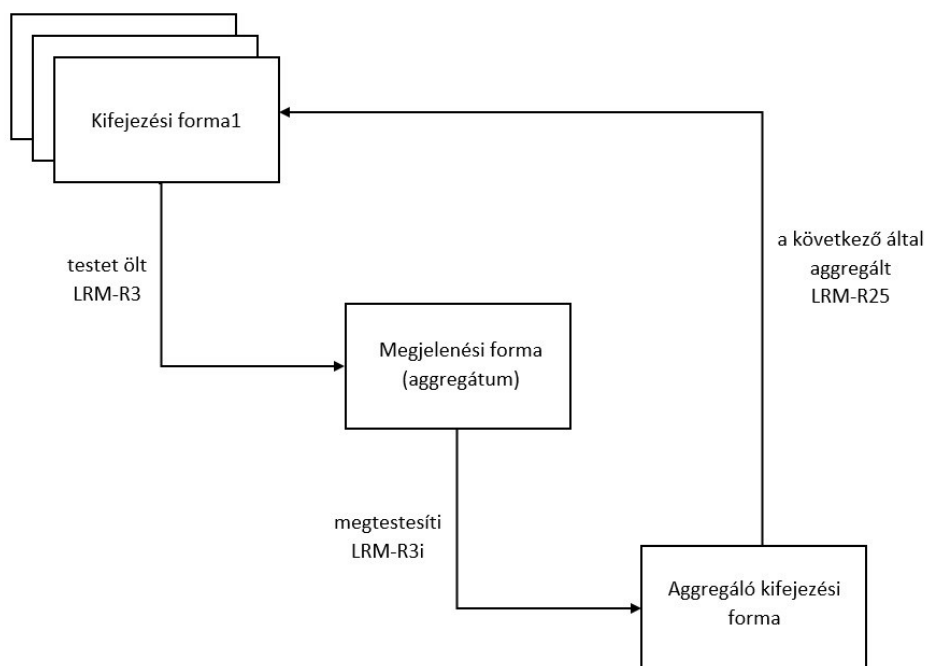
Aggregálás, mint kapcsolat

Mielőtt a modellezésre rátérnénk, nézzük meg, hogy mit is jelent az aggregálás, mint kapcsolat. Az IFLA Könyvtári Referenciamodelljében nem csak az aggregátum került pontosabban meghatározásra, hanem mint kapcsolat is megjelent a modellben: LRM-R25: következő által aggregált. Az LRM-R25 kifejezési formák közötti kapcsolatra lett meghatározva, amely azt jelzi, hogy egy mű egy bizonyos kifejezési formáját tervszerűen választották ki egy aggregáló kifejezési forma számára. Tulajdonképpen ez egy kapcsolati útvonal lerövidítése (1. ábra):

KIFEJEZÉSI FORMA1 testet öltött ebben: MEGJELENÉSI FORMA (aggregátum)

+

MEGJELENÉSI FORMA (aggregátum) megtestesíti ezt: (aggregáló) KIFEJEZÉSI FORMA [10.]

1. ábra: LRM-R25 (a következő által aggregált) kapcsolat

Egy aggregáló kifejezési forma más művek számos egyedi kifejezési formájából válogat, hogy együttesen testet ölthessenek egy aggregátum megjelenési formában. Az aggregáló kifejezési forma tekintetében azok a kifejezési formák, amelyeket kiválasztottak egy aggregátum megjelenési formában történő együttes megjelenésre, nem válnak összetevőkké, továbbá az e kifejezési formák között fennálló kapcsolat nem velejáró jellemvonása a műveknek, amelyeket ezek a kifejezési formák megvalósítanak. Ez utóbbi azt jelenti, hogy a műveknek – amelyek az előbb említett kifejezési formákban valósulnak meg – más kifejezési formáira ezek a jellemvonások nem vonatkoznak. [10.]

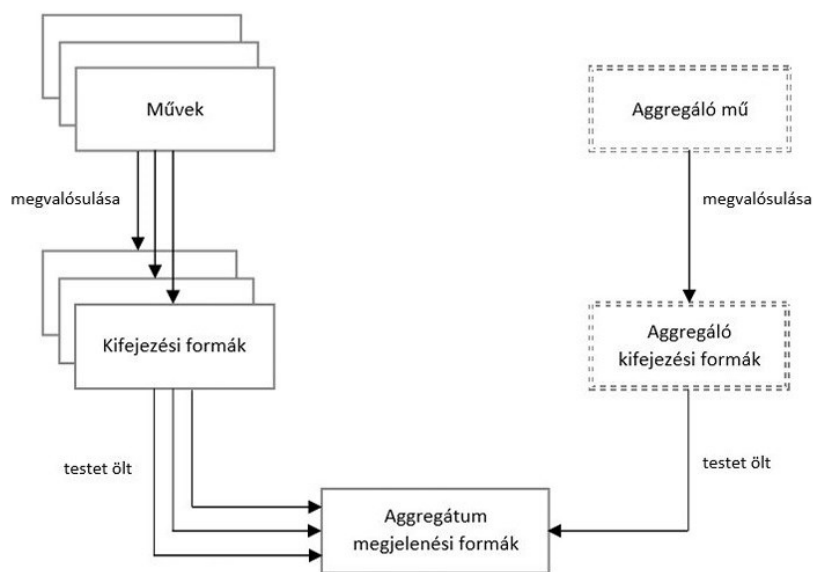
Például George Bernard Shaw „Ember és felsőbbrendű ember” című művének magyar nyelvű szövege a következő által aggregált: az a gyűjteményes kifejezési forma, amelyik előállította a “XX. századi angol drámák” című aggregátum megjelenési formáját Ungvári Tamás válogatásával. De példaként lehet megemlíteni A világirodalom klasszikusai című sorozatot, ami egy aggregáló kifejezési forma. Ez a sorozat aggregálta az Aranyásók Alaszkában magyar nyelvű szöveget.

Az aggregálás a kifejezési forma szintjén történik, mivel csak kifejezési formákat lehet egyesíteni (vagy aggregálni). A kifejezési formák egyesítésének folyamatában az összegyűjtő egy aggregáló művet hoz létre. Ez az aggregálási folyamat maga is szellemi vagy művészi hozzájárulás, és mint ilyen, megfelel a mű kritériumainak. Ez a hozzájárulás lehet viszonylag csekély erőfeszítés – két regény kiadása egy kötetben –, vagy lehet lényeges erőfeszítés, aminek eredményeként a forrásgyűjtemény

(aggregátum) lényegesen több lesz, mint a részeinek összege (például egy antológia). Bármely aggregátumtípusról is legyen szó, az aggregáló mű lényege a kiválasztás és az elrendezés jellegzetessége.[11.]

Aggregátumok modellezése

A forrásgyűjtemények (aggregátumok) modellezése egyszerűnek és egyértelműnek mondható. Az aggregátum több kifejezési formát magában foglaló megjelenési formaként került modellezésre (2. ábra). A műveket és a kifejezési formákat egyformán kezeli, függetlenül attól, hogy milyen a kiadvány formája, vagy hogy milyen fizikai megjelenési formában ölt testet. Egy kifejezési forma megjelenhet egymagában, vagy beépülhet egy megjelenési formába más kifejezési formákkal együtt.[12.]

2. ábra: Az aggregátumok általános modellje
Forrás: IFLA LRM

Az aggregátumok általános modellje alapján elmondható, hogy egy új entitás jön létre aggregált megjelenési formaként, amiben n darab kifejezési forma ölt testet. Ezen kifejezési formák bármelyike egyenként is megtestesülhet egy nem aggregátum megjelenési formában. Továbbá látható az is, hogy minden aggregált megjelenési forma az aggregáló mű egy kifejezési formáját foglalja magában. Ezt a kifejezési formát nevezzük aggregáló kifejezési formának.

Az aggregátumokhoz sorolhatjuk az időszaki kiadványokat is, bár a többi forrásgyűjteményhez képest ezek sokkal összetettebbek. Az időszaki kiadványok modellezése nem könnyű feladat és mivel ennek a tanulmánynak az időszaki kiadványok tárgyalása és modellezése nem célja, ezért ennek a modellnek a bemutatása itt elmarad.

LRM aggregátumok

Az aggregátumok modelljéből is kiolvashatjuk az aggregátum fogalmát: az aggregátum egymástól függetlenül létrehozott kifejezési formákat magában foglaló megjelenési forma. Az aggregátumoknak három típusát különböztetjük meg: 1. kifejezési formák összevont gyűjteménye; 2. bővülésből eredő aggregátumok; 3. párhuzamos kifejezési formák aggregátumai.[13.] Bár korábban ezeket az aggregátumtípusokat már néhány mondattal meghatároztam, most bővebben, egy-egy példával illusztrálva ismertetem.

Kifejezési formák gyűjteményeiből létrejött forrásgyűjtemény megjelenési formájának létrehozása során az összegyűjtő kiválasztja és elrendezi az egyes kifejezési formákat, azaz létrehozza az aggregátumot. Az ilyen típusú forrásgyűjtemények meghatározó sajátossága, hogy az egyedi művek típusukat és/vagy műfajukat tekintve hasonlóak, például egy bizonyos szerző elbeszéléseinek gyűjteménye, egy bizonyos művész dalai, antológia a költészet műfajában. Ebbe a típusba tartoznak a válogatások, antológiák, monografikus sorozatok, időszaki lapok számai és a források más hasonló csoportjai, de a példák közé sorolhatók a folyóiratszámokat (cikkek forrásgyűjteményeit), az elbeszélés-köteteket (több novella egyetlen kötetben kiadva), az önálló fejezetekből álló könyveket, CD-n megjelent összeállításokat (egyedi dalok aggregátumait), és különféle összegyűjtött/válogatott műveket. [14.]

Jó példa erre az aggregátumtípusra A kulturális intézmények társadalmiasított működési módja című mű. A mű olyan fejezetekből áll, amiknek a témája közös, viszont a fejezeteket különböző szerzők írták. Arapovics Mária, Beke Márton, Dóri Éva és Tóth Máté végezte a szerkesztői munkákat, ők „ragasztották” össze a tartalmazott műveket, de minden egyes fejezet önálló műnek számít.

3. ábra: A kulturális intézmények társadalmiasított működési módja

Forrás: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcqlclefindmkaj/https://cselekvokozossegek.hu/wp-content/uploads/A-kultur%C3%A1lis-int%C3%A9zm%C3%A9nyek-t%C3%A1rsadalmias%C3%ADtott-m%C5%B1k%C3%B6d%C3%A9si-m%C3%B3dja-m%C3%B3dszertani-%C3%BAtmutat%C3%B3-2019.pdf> [utolsó elérés: 2022. 05. 25.]

Tartalom

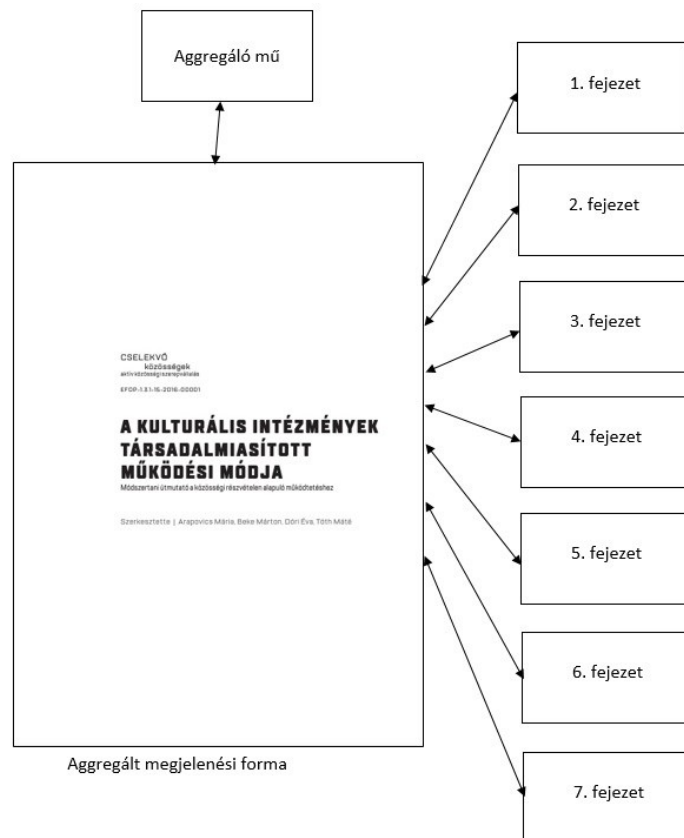
1. fejezet **Bevezető** (Beke Márton – Arapovics Mária – Dóri Éva)
2. fejezet **Miért jó a társadalmiasított módon való működtetés...** (Beke Márton – Arapovics Mária – Dóri Éva)
3. fejezet **A kulturális intézmények közösségi részvételi működésének (társadalmiasított működési mód) modellje** (Arapovics Mária)
4. fejezet **A társadalmiasítás lehetőségei a közösségi művelődés szakterületen** (Beke Márton – Dóri Éva – Brachinger Tamás – Hajnal Edit – Szalai Tünde – Berényi Zoltán – Fodor Tamás – Bordás István – Monostori Éva)
5. fejezet **A közösségi részvételi működés, a társadalmiasítás lehetőségei a muzeális intézményekben** (Arapovics Mária – Berényi Marianna – Havasi Bálint – Hegedűsné Majnár Márta – Szu Annamária – Valachi Katalin)
6. fejezet **A közösségi részvétel folyamata a könyvtárakban** (Eszenyiné Borbély Mária – Purerscheinné Bedekovity Zóra – Oros Sándor – Tóth Máté)
7. fejezet **Változás folyamata** (Czibalmos Béla – Rátkai-Füzesi Adrienn – Málek Andrea – Arapovics Mária – Beke Márton – Dóri Éva)

Felhasznált irodalom

Ábrajegyzék

A kulturális intézmények társadalmiasított működési módja c. könyvben a hét fejezet különálló mű, amelyeknek meg van a saját kifejezési formájuk. Ezen kifejezési formák egyesítésekor a szerkesztők

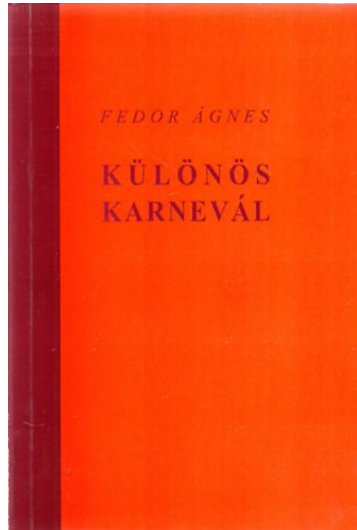
(aggregálók) létrehozták az aggregáló művet, amely A kulturális intézmények társadalmiasított működési módja címet kapta. A szerkesztők által végzett összesítő munka jelentős erőfeszítésnek mondható, amely a szerkesztők szellemi hozzájárulását képviseli, és mint ilyen külön bibliográfiai azonosítást igényel. Ez az összesítő munka magában foglalja az olyan szellemi erőfeszítést, mint a tárgyalandó témák azonosítása, a szerzők felkérése, a kéziratok szerkesztése, a bevezető megírása és egyéb kapcsolódó anyagok összeállítása. Bár a szerkesztők maguk is részt vettek egy-egy fejezet elkészítésében, maga az összesítő munka még is különálló munkának minősül.

4. ábra: A kulturális intézmények társadalmiasított működési módja c. aggregátum modellje

A bővülésből eredő forrásgyűjtemények általában egyetlen önálló műből állnak, amelyet egy vagy több alárendelt mű egészít ki. Ilyen forrásgyűjtemény jön létre akkor, ha egy kifejezési formához kiegészítő anyagot mellékelnek, amely nem szerves része az eredeti műnek, és nem változtatja meg jelentős mértékben az eredeti kifejezési formát. Kiegészítő anyag lehet az előszó, bevezető, illusztráció, jegyzetek stb. A kiegészítő anyag jelentőségének megítélése szerint önálló bibliográfiai leírás is készülhet róluk.[14.]

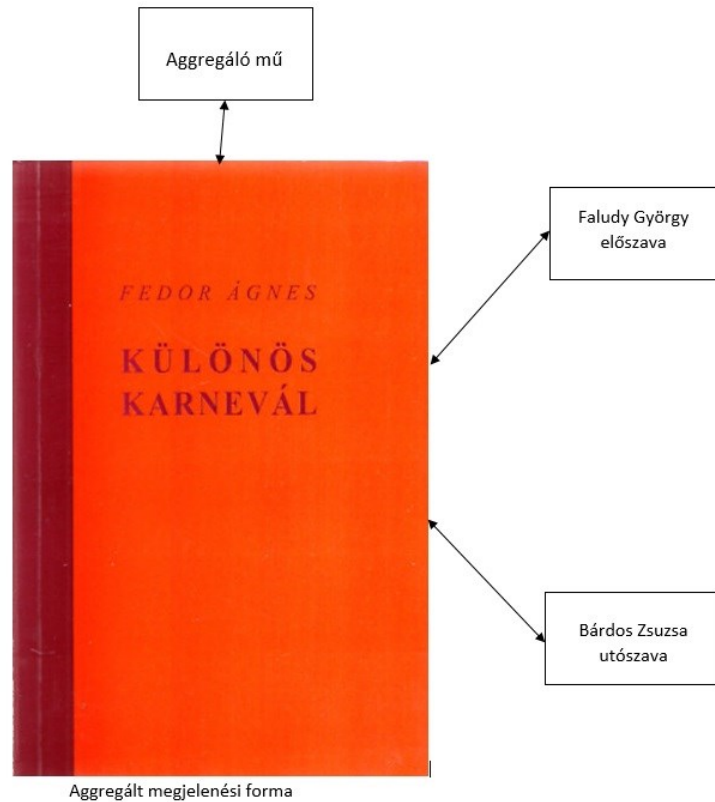
Vegyük például Fedor Ágnes művének 2004-es hasonmás kiadását, mely Különös karnevál címet kapta! Fedor Ágnes Különös karnevál c. műve eredetileg 1947-ben jelent meg a Magyar Téka kiadásában. A mű Fedor Ágnes legismertebb regénye, ami önéletrajzi ihletésű. Egy fiatal újságíró nő életéről és szerelméről szól.

5. ábra: Különös karnevál

Forrás: Libri. <https://www.libri.hu/konyv/Kulonos-karneval-4.html> [utolsó elérés: 2022. 05. 25.]

Ennek a könyvnek 2004-ben a Szántó Kovács János Területi Múzeum közreadásban megjelent egy hasonmás kiadása, ami kibővült Faludy György előszavával és Bárdos Zsuzsa utószavával. Ez a két kiegészítés különálló műnek tekinthető, amelyek saját kifejezési formával rendelkeznek. A Szántó Kovács János Területi Múzeum a közreadáson túl feltehetően szerkesztőként hozzájárult ahhoz, hogy az említett kifejezési formákból egy aggregáló mű jöjjön létre. Ennek értelmében ez az aggregáló mű négy kifejezési forma gyűjteménye: 1. magának a regénynek a kifejezési formája, 2. az előszó kifejezési formája, 3. az utószó kifejezési formája, 4. és az aggregáló mű kifejezési formája. Azonban sem az előszó, sem az utószó nem olyan jelentős, hogy önálló bibliográfiai leírást érdemeljen.

6. ábra: Különös karnevál c. aggregátum modellje

Párhuzamos kifejezési formák aggregátumai: A megjelenési formák egyszerre több, párhuzamos kifejezési formát is magukban foglalhatnak. Tipikus példája ennek az, amikor egyetlen megjelenési forma több nyelven tartalmazza a mű kifejezési formáját. A ilyen párhuzamos kifejezési formákkal találkozhatunk a weben is, ahol a felhasználók a nekik megfelelő nyelv kiválasztása szerint kapnak hozzáférést ugyanahhoz az oldalhoz. De példa lehet erre az is, amikor egy szöveget eredeti nyelven jelentetnek meg a fordításával együtt, vagy kiadnak egy mozgóképet tartalmazó DVD-t, amin a film nyelve és a felirat nyelve kiválasztható.[14.]

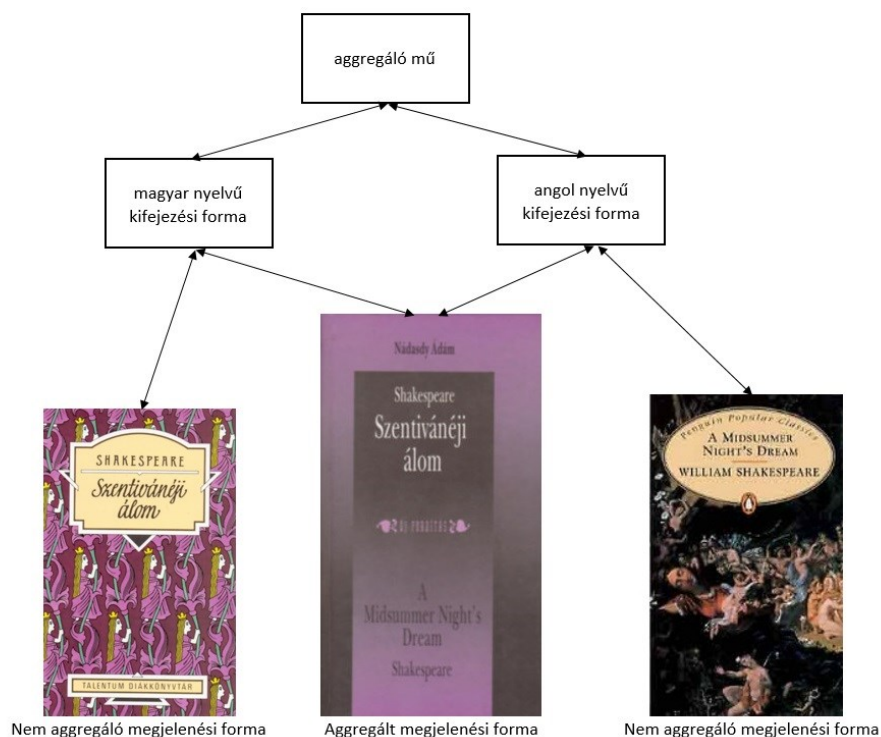
A következő képen látható könyv egy fizikai egységből áll, amiben ugyanannak a műnek, Shakespeare A midsummer night's dream c. művének két kifejezési formája szerepel.

7. ábra: Szentivánéji álom

Forrás: bookline. https://bookline.hu/product/home.action?v=William_Shakespeare_A_midsummer_night_s&type=10&id=2108363041 [utolsó megtekintés: 2022. 05. 25.]

A könyvben tehát ugyanannak a műnek két kifejezési formája található. Az egyik a mű magyar nyelvű kifejezési formája, a másik pedig a mű angol nyelvű kifejezési formája. Mind a magyar nyelvű, mind az angol nyelvű kifejezési formának léteznek más-más megjelenési formája is, sőt más nyelveken is megjelent már a mű. Ebben a példában tehát két kifejezési forma (magyar nyelvű kifejezési forma és angol nyelvű kifejezési forma) egyazon mű megjelenési formájában ölt testet.

8. ábra: Szentivánéji álom c. aggregátum modellje

Összefoglalás

Az előzőket összefoglalva elmondhatjuk, hogy az aggregátum kettő vagy több forrás egy egységként történő közzététele. Ez lehet például több tudományos tanulmányt egybefoglaló könyv, illusztrációval vagy egyéb kiegészítő résszel bővített mű, továbbá lehet egy mű kettő vagy több nyelven létező kifejezési formáinak gyűjteménye, de ide soroljuk a monografikus sorozatokat. Jelen cikk ismertette az aggregátum definícióját, az LRM-R25 (következő által aggregált) kapcsolatot és az aggregátumtípusokat egy-egy példával illusztrálva mindezt az IFLA Könyvtári referenciamodelljére támaszkodva.

Irodalom és hivatkozások

- [1.] Ghiringhelli, L.: *Aggregates. Definition and modelization*, J LIS.It, Vol. 11 No. 1. 2020, p. 164–174. <https://doi.org/10.4403/jlis.it-12579> [utolsó megtekintés: 2022. 05. 25.]
- [2.] A bibliográfiai tételek funkcionális követelményei : zárójelentés / készítette az IFLA Bibliográfiai Tételek Funkcionális Követelményei Munkacsoportja ; jóváhagyta az IFLA Katalógizáló Szekciójának Állandó Bizottsága ; fordította: Berke Barnabásné, Országos Széchényi Könyvtár, 2006. p. 36. Elérhető: <http://www.ifla.org/files/cataloguing/frbr/frbr-hu.pdf> [utolsó megtekintés: 2022. 05. 25.]
- [3.] O'Neill, E., Žumer, M., Mixer, J.: *FRBR aggregates: their types and frequency in library collections*, *Library resources & Technical services*, Vol. 59., No. 3., 2015. Elérhető: <https://journals.ala.org/index.php/lrts/article/view/5753/7201> [utolsó megtekintés: 2022. 05. 25.]
- [4.] Lásd [1] hivatkozást!
- [5.] *IFLA Working Group of Aggregates: Final report of the Working Group of Aggregates*, 2011, 20 p. Elérhető: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefind-mkaj/https://www.ifla.org/wp-content/uploads/2019/05/assets/cataloguing/frbragg/AggregatesFinalReport.pdf> [utolsó megtekintés: 2022. 05. 25.]
- [6.] Riva P., Le Boeuf P., Žumer M. : *IFLA könyvtári referenciamodell*. Budapest, OSZK, 2018. 99 p. - https://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/frbr-lrm/ifla-lrm-august-2017_rev201712-hu.pdf [utolsó megtekintés: 2022. 05. 25.]
- [7.] Lásd [1] hivatkozást, p. 168.!
- [8.] Lásd [1] hivatkozást, p. 172.!
- [9.] Lásd [6] hivatkozás, p. 91.!
- [10.] Lásd [6] hivatkozás, p. 73.!
- [11.] Lásd [6] hivatkozás, p. 90.!
- [12.] Lásd [6] hivatkozás, p. 91.!
- [13.] Lásd [5] hivatkozást!
- [14.] Lásd [6] hivatkozás, p. 90.!